

УДК 378.016:81'243'276.6]:003.034
DOI: 10.31499/2307-4906.4.2022.270295

ШЛЯХИ НАВЧАННЯ ТРАНСЛІТЕРУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОС МАГІСТР НА ЗАНЯТТЯХ З ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Наталія Гут, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-0170-8006

E-mail: n.gut@udpu.edu.ua

У статті висвітлено практичний досвід автора щодо навчання транслітерування власних назв здобувачів вищої освіти ОС Магістр немовних спеціальностей на заняттях з ділової іноземної мови. Вказано, що тренування у транслітеруванні відбувається логічно в кілька етапів протягом вивчення курсу: від ознайомлення з правилами конверсії, удосконалення навичок до практичного використання під час укладання здобувачами освіти власного портфоліо з документами та критичного осмислення, порівняння різних систем транслітерування за допомогою онлайн застосунків. Встановлено, що актуальні завдання та правильно підібраний мовний матеріал для опрацювання сприяють вдосконаленню навичок роботи з документацією різного рівня, необхідних майбутньому фахівцеві для здійснення ефективної діяльності у професійній сфері.

Ключові слова: стандарт транслітерації; транслітерація власних назв; кирилична абетка; програма підготовки магістрів немовних спеціальностей; ділова англійська мова; портфоліо; онлайн застосунок; навички транслітерації.

WAYS OF TEACHING TRANSLITERATION TO MASTER STUDENTS DURING ACADEMIC ENGLISH COURSE

Natalia Gut, PhD (Philology), Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-0170-8006

E-mail: n.gut@udpu.edu.ua

The article deals with the peculiarities of formation transliteration skills in Master students studying at non-linguistic departments in Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. The author's experience of teaching Academic English course is described. It is indicated that the structure of the course is designed in such a way as to equip future specialists with knowledge and skills that they will need both in professional activities (writing CVs, letters, electronic messages, etc.) and for continuing education (making abstracts, summaries, list of references etc.). When international cooperation with colleagues is being intensified and new information technologies are being introduced, the skills of graphic signs' conversion still remains relevant and valuable for improving written formal communication for the acquired profession and everyday life. The article is based on Ukrainian current standard of proper name transliteration and highlights some advantages and disadvantages of such transformation method. The development of masters' transliteration skills occurs logically in several stages: from learning the rules of conversion, improving skills to the Standard application when students are to form a portfolio with own documents, analyse and compare different transliteration systems while getting acquainted with online transliteration services. The author assumes having

worked out the transliteration rules students can consciously produce them in similar cases. The article concludes that the prospects of professional activity require from the future specialists to be familiar with the means and norms of transliteration when presenting one's own life experience, experience of education, work or scientific activity etc. in formal papers. It is stated that the relevance of different tasks and correctly selected materials contribute to the transition to master students' more conscious learning of language material.

Keywords: *transliteration standard; transliteration of proper names; Cyrillic alphabet; master's training program of non-linguistic departments; academic English; portfolio; online application; transliteration skills.*

Соціально-економічні виклики сьогодення та сучасні тенденції розвитку ринку праці вимагають від закладів вищої освіти озброїти майбутніх випускників такими компетентностями, знаннями та вміннями, які дозволяти б їм почуватися конкурентоспроможними порівняно із фахівцями, які мають певний професійний доробок та досвід практичної діяльності за спеціальністю, здатних швидко пристосовуватися до змін, професійно вдосконалюватися та розвиватися протягом усієї своєї кар'єри. Освітньо-професійні та освітньо-наукові програми підготовки магістрів передбачають не лише здобуття поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та професійної діяльності [7, с. 108], а й інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. В умовах інтенсифікації міжнародного співробітництва та впровадження нових інформаційних технологій знання іноземних мов стає невід'ємною частиною професійного розвитку. Стандарти вищої освіти для магістрів, затверджені Міністерством освіти і науки України в 2019–2021 рр., визначають, що сучасний педагог повинен вільно спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово для обговорення результатів освітньої, професійної діяльності, презентації наукових досліджень та інноваційних проєктів, застосовувати іноземні джерела при виконанні завдань науково-дослідної та прикладної діяльності, застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, організовувати та здійснювати ефективні комунікації з представниками різних професійних груп в міжнародному контексті [11], тобто послуговуватися іноземною мовою в професійних і наукових колах.

Перспективи ділової активності вимагають від майбутнього спеціаліста бути обізнаним із засобами та нормами транслітерування та особливостями його використання під час представлення власного життєвого досвіду, досвіду навчання, роботи, наукової діяльності тощо. До того ж, в офіційних колах України віднедавна точаться дискусії та лунають пропозиції щодо запровадження в Україні латиниці поряд із кириличною абеткою [13].

Транслітерація трактується як процес перетворення алфавіту однієї мови за допомогою абетки іншої мови; якщо донорська та реципієнтна мови послуговуються різними графічними системами запису, то між ними встановлюється відповідність за допомогою графічних символів кожної мови, а слово у більшості випадків транслітерується літера в літеру. Транслітерація має велике практичне значення для міжнародної письмової уніфікації географічних назв, власних імен, термінів, для впорядкування у бібліотечній справі (каталогізація, бібліографічний опис, реферування тощо) тощо.

Особливу роль стандарти транслітерації відіграють у створенні систем обробки

мови, міжмовного пошуку інформації, а також в галузі машинного перекладу. Традиційно вважалося, що перекладач використовує транслітерацію тоді, коли інші засоби в його розпорядженні вичерпано через відсутність еквівалентної лексики в мові перекладу. Однак, науковці часто ставлять під сумнів це припущення, вказуючи, що транслітеровані іноземні слова можуть функціонувати поряд з уже існуючими термінами у мові перекладу [1; 4]. Українські дослідники розглядають транслітерацію не лише як метод перекладу власних назв [1, с. 44], а й як спосіб поповнення словникового складу української мови [4, с. 130] і, навіть, як складову частину українського правопису [5, с. 30], науково обґрунтовуючи принципи транслітерації для української, білоруської та російської мов [3, с. 10–19] тощо. Недосконалість існуючих транслітерацій та екстралінгвальні втручання в систему української мови за радянського часу [9, с. 46] призводять до прагнення науковців виробити систему чітких правил та позбутися двозначності під час передачі назв українських реалій латиницею.

Так, на сучасному етапі розвитку науки існує ряд досліджень, які присвячені аналізу транслітерації, опублікованої в офіційній постанові № 55 від 27 січня 2010 року, яку затвердив Кабінет Міністрів України та за якою прізвища, імена осіб і географічні назви слід передавати шляхом відтворення кожної кириличної літери буквою латинського алфавіту [10]. Однак, незважаючи на ряд позитивних змін та впорядкування для потреб практичного вживання цілої низки норм, актуальними залишаються непорозуміння щодо транслітерації прізвищ у паспортних столах, нотаріальних конторах та інших юридичних і державних установах [9, с. 47]. Попри все, хоча неодноразово анонсувалося про початок роботи над новими правилами транскрипції і транслітерації з українського алфавіту [2], на сьогодні чинним залишається стандарт транслітерації 2010 року.

Мета цієї статті – описати шляхи навчання транслітерування власних назв здобувачів вищої освіти ОС Магістр немовних спеціальностей на заняттях з ділової іноземної мови для застосування в офіційно-ділових документах, якими може послуговуватися майбутній фахівець у своїй професійній діяльності.

Дисципліна Ділова іноземна мова в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини покликана ознайомити здобувачів освіти із лексико-граматичними особливостями стилів англійської мови для здійснення спілкування у професійній сфері; стратегіями пошуку та підбору професійно-орієнтованої інформації; особливостями побудови текстів різних жанрів, типових для фаху здобувача вищої освіти; мовними засобами, характерними для різних видів професійно-спрямованого письма; особливостями мовної поведінки під час обговорення та обміну інформацією з фаху тощо. Вивчення курсу забезпечує розвиток комунікативних компетентностей, необхідних для здійснення ефективної діяльності у професійній сфері, а саме: ведення ділової документації, обговорення широкого кола питань з фаху, спілкування з представниками різних професійних груп іноземною мовою [6].

З нормами транслітерації студент так чи інакше має справу як у закладах формальної освіти (у межах вивчення таких курсів як Іноземна мова та Іноземна мова за професійним спрямуванням), так і під час оформлення документів (закордонного паспорта, посвідчення водія тощо) в адміністративних установах держави. Вивчаючи дисципліну Ділова іноземна мова, здобувачі освіти ОС Магістр, окрім того, що вони вже отримали диплом бакалавра європейського зразка та простежили певні

закономірності здійснення транслітерації, можуть мати досвід застосування норм транслітерації й у своїй професійній діяльності. Однак, результати опитування, яке традиційно проводиться серед здобувачів вищої освіти ОС Магістр першого курсу очної та заочної форм навчання на початку вивчення дисципліни Ділова іноземна мова в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, свідчать, що більше третини опитаних вважають транслітерацію зовсім новою для себе інформацією, а у переліку тем, які були б їм цікавими для вивчення, питання транслітерування власних назв стоїть на другому місці після укладання CV (резюме).

Тобто, процес прямої конверсії графічних знаків все ще залишається актуальним та цінним для формування досвіду письмового ділового спілкування. При цьому, на думку автора, розвиток навичок транслітерування повинен здійснюватися логічним шляхом в кілька етапів.

На першому етапі відбувається ознайомлення з чинним стандартом, обговорення особливостей транслітерування, аналіз транслітерованих імен та прізвищ, частин назв закладів освіти, географічних назв. Тут студенти часто апелюють до власного досвіду запису таких одиниць в школі та під час навчання в університеті. На цьому етапі пропонуються вправи на спостереження та аналіз готових зразків транслітерованих власних назв, що дає змогу зрозуміти логіку та закономірності опрацьованих правил.

На другому етапі удосконалення навичок транслітерування відбувається за допомогою завдань, які спрямовані на автоматизацію умінь оперування нормами транслітерування. Здобувачам освіти ОС Магістр пропонуються не лише вправи тренувального характеру (наприклад, транслітерування імен та прізвищ видатних українських діячів, які знайомі їм із наукової літератури та праць з фаху), але і тести на визначення правильного варіанту транслітерування того чи іншого прізвища для нівелювання допускання помилок у майбутньому.

Як відомо, неоднозначність конверсії певних графічних знаків стає джерелом численних неточностей під час процесу транслітерування. Так, Костик Є. детально характеризує помилки, які допускають студенти, послуговуючись стандартами транслітерації. Переважно, проблеми виникають під час запису певних власних назв української мови, коли латинській системі письма бракує засобів передачі тих чи інших літер, або коли не існує єдиного стандарту графічної передачі таких назв. До найбільш характерних помилок автор відносить відтворення таких приголосних та голосних як «г» і «ґ»; «и», «і» та «й»; «я», «ю», «є» та «ї»; «х», «ц», «ч» та «ш», які позначають два звуки в українській мові, транслітерування приголосного «щ» тощо. Помиляються студенти і тоді, коли потрібно транслітерувати українські назви, які закінчуються на «-ський» та «-цький», або буквосполучення «ьо» (оскільки м'який знак, як і апостроф за чинною транслітерацією латиницею не відтворюються), розрізняти норми транслітерації для буквосполучення «зг» (zgh) та приголосної «ж» (zh) [8, с. 449–501]. До означених неточностей, на думку автора статті, варто додати і механічне сплутування студентами елементів графічної системи із вимовою звуків, які ними передаються. Йдеться про випадки, коли здобувачі освіти можуть транслітерувати, наприклад Оксана як Oхана, Скворода як Scovoroda, оскільки досвід вивчення мови накладає правила читання літери *x* як [ks], *c* як [k] тощо.

На заключному етапі навчання транслітерації здійснюється практичне використання отриманих знань під час укладання власного портфоліо з курсу. Такий

вид діяльності виконує не лише презентаційну роль, розвиває вміння самостійно здобувати, аналізувати й ефективно використовувати інформацію, а й дозволяє студентам укласти зразки документів різного рівня на своє ім'я, які в подальшому вони зможуть використати в реальному житті.

Наприклад, укладаючи власне CV та заповнюючи анкету, магістри транслітерують не лише власне ім'я та прізвище, а й назви населених пунктів та вулиць, розвивають вміння поєднувати транслітерацію з іншими способами перекладу у назвах професійних асоціацій, закладів освіти та установ, де вони навчаються чи працюють тощо. Під час написання офіційно-ділових листів різних типів та емейлів студентам також доводиться передавати латиницею безеквівалентну лексику – реалії, які притаманні побуту певного народу та яких немає в культурі носіїв інших мов.

Крім того, розглядаючи норми наукового стилю англійської мови та працюючи з реквізитами наукового тексту, здобувачі освіти створюють анотацію власної статті, а також формують список літератури до власної магістерської роботи за стилем APA (стиль Американської психологічної асоціації, рекомендований для оформлення посилань у наукових працях, сфера застосування якого охоплює суспільні науки), де транслітерації підлягають не лише україномовні прізвища авторів та їх ініціали, а й назва книги (статті) та періодичного видання (газети, журналу), назви міст, видавництв і організацій.

На цьому етапі пропонуються також завдання для критичного осмислення та порівняння однієї і тієї ж власної назви, переданої за допомогою різних систем транслітерації, а також ознайомлення із особливостями транслітерації за допомогою іншої конверсії знаків. Безумовно, тут варто звернути увагу на електронні платформи, які надають користувачеві з доступом до мережі Інтернет можливість зекономити час, обирати необхідний шлях транслітерації та змінювати його відповідно до конкретної професійної ситуації та власних потреб.

Здобувачам вищої освіти ОС Магістр пропонується попрацювати спочатку із простішими за стосунками для вирішення прикладних задач. Так, <http://ukrlit.org/transliterationsia>, наприклад, послуговується лише транслітерацією 2010 року, тоді, як вкладка «СЕРВІСИ» на <https://www.slovnyk.ua/> надає вже можливість конверсії слів за трьома системами транслітерації: паспортною (2010), географічною (1996, офіційна транслітерація, затверджена Українською комісією з питань правничої термінології для відтворення українських власних назв) та американською BGN/PCGN (1965, неофіційна в Україні транслітерація, що використовується в ООН та затверджена Палатою Сполучених Штатів з географічних назв та Постійним комітетом з географічних назв Великобританії). Водночас сервіс <http://translit.kh.ua/> розрахований на більш професійного користувача, адже на додачу до вже згаданих систем надає змогу диференціювати між такими стандартами:

- ТКПН, що був розроблений Термінологічною комісією з природничих наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, має повну зворотність та, одночасно, максимальну сумісність з комп'ютерними кодуваннями;
- науковий (традиційний), що застосовується з 1898 року для відтворення слов'янських мов, зокрема у міжнародних наукових публікаціях та іноземних бібліотеках;
- науковий (ISO/R 9:1968), який існує як адаптація традиційної наукової транслітерації Міжнародною організацією стандартизації ISO і є переважно

фонематичною транслітерацією;

– ISO 9:1995 (ГОСТ 7.79 А), що встановлює єдину таблицю транслітерації для всіх кирилических абеток слов'янських та деяких неслов'янських мов, завдяки чому відбувається точне відтворення оригінального тексту навіть без знання мови першоджерела;

– ГОСТ 7.79-2000 Б, який встановлює окремі транслітераційні правила для окремих слов'янських мов та має високу комп'ютерну сумісність;

– ALA-LC, що використовується для транскрибування бібліографічних назв бібліотеками Північної Америки та Британською бібліотекою, а також у англійськомовних публікаціях [12].

Варто зазначити, що розуміння логіки та правил конверсії стане в нагоді здобувачам освіти під час здійснення міжнародних стажувань, спілкування із закордонними колегами, вирішення повсякденних проблем під час перебування, навчання та проживання за кордоном. Отже, цілі та завдання на кожному з етапів навчання транслітерації впливають на можливості та особливості використання певних методів. До застосування традиційних методів поступово приєднуються методи активного й інтерактивного навчання, що сприяють залученню студентів до процесу активної пізнавальної діяльності.

Виходячи з вищезазначеного, затребуваність роботодавцями компетенцій, пов'язаних з веденням дослідницької та аналітичної роботи, вмінням орієнтуватися у новій інформації вимагають від сучасного спеціаліста досить високого рівня володіння іноземною мовою. Структура курсу «Ділова англійська мова» розроблена таким чином, аби озброїти майбутніх фахівців знаннями та навичками, які знадобляться їм як у професійній діяльності (написання резюме, листів, електронних повідомлень тощо), так і для продовження освіти (укладання анотацій, списку використаних джерел). Ознайомлення зі стандартами конверсії знаків та тренування у транслітеруванні відбувається логічно в кілька етапів на початку вивчення курсу, оскільки такі знання є важливими для вдосконалення навичок роботи з документацією різного рівня. Цей процес може бути нетривалим, адже опрацювавши правила транслітерації, студенти можуть усвідомлено користуватися ними в аналогічних випадках. Актуальність певних видів роботи та правильно підібрані матеріали для опрацювання сприяють переходу до більш свідомого засвоєння матеріалу курсу, а форми роботи, в яких є особиста зацікавленість здобувача освіти та в яких можна апелювати до власного ситуативно-мовного досвіду, підвищують мотивацію під час проведення занять з дисципліни.

Запропонована стаття є спробою описати практичний досвід, здобутий під час навчання транслітерування здобувачів освіти ОС Магістр немовних спеціальностей, та торкнутися деяких істотних аспектів цього процесу. Подальші наукові розвідки можуть стосуватися теоретичного обґрунтування використання транслітерації як стратегії навчання, опису методів роботи для розвитку навичок транскрипції, перекладу та зворотної транслітерації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бешкарева О. О. Проблема перекладу власних назв. *Нові тенденції розвитку української мови: аспекти перекладу*: матеріали Всеукр. конф. Львів, 2003. С. 44–48.
2. В Україні планують оновити правила транскрипції та транслітерації алфавіту. URL: <https://vseosvita.ua/news/v-ukraini-planuiut-onovyty-pravyla-transkryptsii-ta-transliteratsii-alfavitu-44706.html> (дата звернення:

- 01.08.2022).
3. Вакуленко М. Українська латиниця: проблеми вживання державної мови в міжнародному спілкуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. Вип. X. С. 10–19.
 4. Вакуленко М. О. Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація. *Вісник Книжкової палати*. 2002. № 10(40). С. 130–139.
 5. Д'яков А., Кияк Т. Латинська транслітерація як складова частина українського правопису. *Українська латинка*. URL: http://ualatynka.blogspot.com/2012/03/blog-post_8640.html (дата звернення: 01.08.2022).
 6. Ділова іноземна мова (англійська): програма навчальної дисципліни підготовки магістра / О. А. Заболотна, Н. В. Гут, І. Ю. Щербань. Умань, 2021. 10 с.
 7. Жихарева В. В., Бундюк А. М., Цуканов О. Ю., Шумлянський Ю. В. Сучасні проблеми професійної підготовки магістрів. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2017. № 1(58). С. 121–131.
 8. Костик Є. В. Проблеми транслітерування українських власних назв студентами немовних факультетів. *Young Scientist*. № 5(32). 2016. С. 499–502.
 9. Ментинська І. Транслітерація власних назв як лінгвістичний ідентифікатор. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 45–48.
 10. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею / Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року № 55 м. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.08.2022).
 11. Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень, галузь знань – 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки. Вид. офіц. Київ, 2021. 13 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 01.08.2022).
 12. Стандартна українська транслітерація. URL: <http://translit.kh.ua/> (дата звернення: 01.08.2022).
 13. Українська латинка: чи можлива модернізація через латинізацію української мови? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/latynka-v-ukrajini-za-i-proty/31458391.html> (дата звернення: 28.08.2022).

REFERENCES

1. Beshkareva, O. (2003). Problema perekladu vlasnykh nazv. *Novi tendentsii rozvytku ukrayinskoï movy: aspekty perekladu*: proceedings of the All-Ukrainian Conference Lviv, 44–48 [in Ukrainian].
2. V Ukraini planuiut onovyty pravyla transkryptsii ta transliteratsii alfavitu. URL: <https://vseosvita.ua/news/v-ukraini-planuiut-onovyty-pravyla-transkryptsii-ta-transliteratsii-alfavitu-44706.html> [in Ukrainian].
3. Vakulenko, M. (2009). Ukrainska latynytisia: problemy vzhivannia derzhavnoi movy v miznarodnomu spilkuvanni [Ukrainian Latin: problems of using the state language in international communication]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia «Linhvistyka»*, 10, 10–19 [in Ukrainian].
4. Vakulenko, M. (2020). Naukovi zasady vidtvoriuvannia zapozychenykh ta inshomovnykh sliv: invariantna transkryptsiia i transliteratsiia [Scientific principles of reproduction of borrowed and foreign words: invariant transcription and transliteration]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 10(40), 130–139 [in Ukrainian].
5. Diakov, A. Kyiak, T. Latynska transliteratsiia yak skladova chastyna ukrainskoho pravopysu [Latin transliteration as a component of Ukrainian orthography]. *Ukrainska latynka*. URL: http://ualatynka.blogspot.com/2012/03/blog-post_8640.html [in Ukrainian].
6. Zabolotna, O., Gut, N., & Shcherban, I. (2021). Dilova inozemna mova (anhliiska): prohrama navchalnoi dystsypliny pidhotovky mahistra [Academic foreign language (English): master's degree training program]. Uman [in Ukrainian].
7. Zhykharieva, V., Bundiuk, A., Tsukanov, O., Shumlianskyi, Yu. (2017). Suchasni problemy profesiinoi pidhotovky mahistriv [Modern issues of masters' professional training]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, 1(58), 121–131 [in Ukrainian].
8. Kostyk, Ye. (2016). Problemy transliteruvannia ukrainskykh vlasnykh nazv studentamy nemovnykh fakultetiv [The issues of transliteration of Ukrainian proper names by students of non-language faculties]. *Young Scientist*, 5(32), 499–502 [in Ukrainian].

9. Mentynska, I. (2010). Transliteratsiia vlasnykh nazv yak linhvistychnyi identyfikator [Transliteration of proper names as a linguistic factor]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 676, 45–48 [in Ukrainian].
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2010). Pro vporiadkuvannia transliteratsii ukrainskoho alfavitu latynytseiu, Decree 55. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan – 01 Osvita / Pedahohika, spetsialnist – 011 Osvitni, pedahohichni nauky. Kyiv. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].
12. Standartna ukrainska transliteratsiia. URL: <http://translit.kh.ua/> [in Ukrainian].
13. Ukrainska latynka: chy mozhlyva modernizatsiia cherez latynizatsiiu ukrainskoi movy? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/latynka-v-ukrajini-za-i-proty/31458391.html> [in Ukrainian].